

JEL Classification: Z32

DOI: 10.15587/2312-8372.2018.146336

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Скляренко Я. П., Ханова О. В.

1. Вступ

В умовах глобалізації світової економіки, стрімкого розвитку ринку послуг, міжнародних комунікацій, туризм перетворився на поширену практику лобіювання економічних, інвестиційних, культурних, політичних та інших інтересів держави, став ефективним чинником товаризації рекреаційних ресурсів територій. В таких умовах виникає об'єктивна необхідність цілеспрямованого впливу на процеси розвитку туристичної сфери, що втілюється в особливостях формування та реалізації туристичної політики країн. Від її ефективності залежить перетворення туризму на дієвий чинник соціально-економічного розвитку та формування інвестиційної привабливості країни. Зважаючи на це, дослідження наукового підґрунтя туристичної політики держави, визначення методів її реалізації в умовах глобальної конкуренції, основних тенденцій сегментації туристичного простору та пріоритетів розвитку, оцінка ефективності є актуальним науково-практичним завданням.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є туристичний простір Європейського Союзу (ЄС). Значна кількість країн, що входить до Європейського Союзу має різний рівень розвитку економіки, природне різноманіття та дисбаланси розвитку туристичної індустрії. Дослідження дає змогу оцінити конкурентоспроможність в індустрії туризму країн ЄС та визначити перешкоди, які заважають сталому розвитку сфери.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є виявлення факторів впливу на розвиток туристичного простору країн ЄС. Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

1. Провести сегментацію туристичного конкурентного простору ЄС та виокремити групи (кластери) країн з високим ступенем подібності конкурентоспроможності туристичної індустрії.
2. Визначити основні фактори впливу та зростання конкурентоспроможності туристичної індустрії в ЄС.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Дослідження туристичної індустрії вельми перспективне, однак роботи дослідників зосереджені: переважно на теоретичних аспектах формування туристичної політики в цілому [1] або на суто географічному аспекті дослідження [2].

У роботах [3, 4] автори ґрунтовно довели вплив політичної стабільності на розвиток туризму, однак, політичний чинник є вагомим аспектом функціонування туристичної індустрії, але не основним.

Автори досліджень [5, 6] присвятили свої роботи сталому розвитку туризму, але їх висновки не підкріплені достатньою кількістю фактичного матеріалу.

Цікавим є дослідження функціонування туристичного регіону на прикладі Куби [7], однак, досвід окремої країни є недостатнім для аналізу туристичного регіону, такого як Європейський Союз. Також є цікавим дослідження, присвячені економічним інструментам розвитку туристичної галузі [8, 9], однак, значна територіальна диференціація європейського туристичного простору потребує значного різноманіття інструментів впливу та розвитку туристичної індустрії.

У роботі [10] автор опирається в своїх розрахунках на застарілі статистичні дані та їх недостатнє різноманіття, що потребує доопрацювання.

На основі літературного аналізу робимо висновок, що попередні дослідження, по обраній авторами тематиці, базуються на аналізі лише декількох індикаторів. А також не враховують більшості показників конкурентоспроможності туризму та майже не використовують методи економіко-математичного аналізу при регіональних дослідженнях туристичної індустрії.

5. Методи дослідження

Було використано окрім значної кількості загальнонаукових методів, методи економіко-математичного аналізу, а саме:

- кореляційний аналіз, що дозволив визначити наявність взаємозв'язку між Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму та його основними складовими (сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державна політика, інфраструктура та наявні природні, культурні ресурси);
- кластерний аналіз, за допомогою якого було сегментовано країни ЄС (28) у типові групи (кластери) за рівнем конкурентоспроможності туристичної індустрії;
- факторний аналіз, що дозволив з 90 складових конкурентоспроможності туристичної індустрії виявити найбільш вагомі фактори розвитку індустрії.

6. Результати дослідження

Для визначення факторів впливу на розвиток туристичного простору ЄС перш за все необхідно провести сегментацію європейського простору за рівнем розвитку туристичної індустрії, застосовуючи кластерну модель, яка наочно формує сегменти країн, що мають багато спільного за визначеними ознаками.

Для аналізу використовуються дані Всесвітнього економічного форуму, а саме рейтингу країн світу за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року [13].

Дослідження публікується раз на два роки та проводиться за тісної співпраці із цілим рядом провідних міжнародних організацій:

- Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO);
- Всесвітньою Радою з подорожей і туризму (WTTC);
- Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA);

– Міжнародним союзом охорони природи (IUCN) тощо.

Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму формується на підставі ряду показників, які згруповано у 14 складових і об'єднано у 4 субіндекси. Вони характеризують сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державну політику, інфраструктуру та наявні природні, культурні ресурси.

За оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, світовий ринок туризму багато років поспіль зростає та продовжує демонструвати стійкість, незважаючи на складності, які передусім пов'язані із забезпеченням безпеки.

Кожна зі складових субіндексів має певний узгоджений перелік складових, за якими проводитиметься кластерний аналіз.

Для того, що довести наявність або відсутність взаємозв'язку між загальним Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму та його субіндексами проведено кореляційний аналіз (рис. 1).

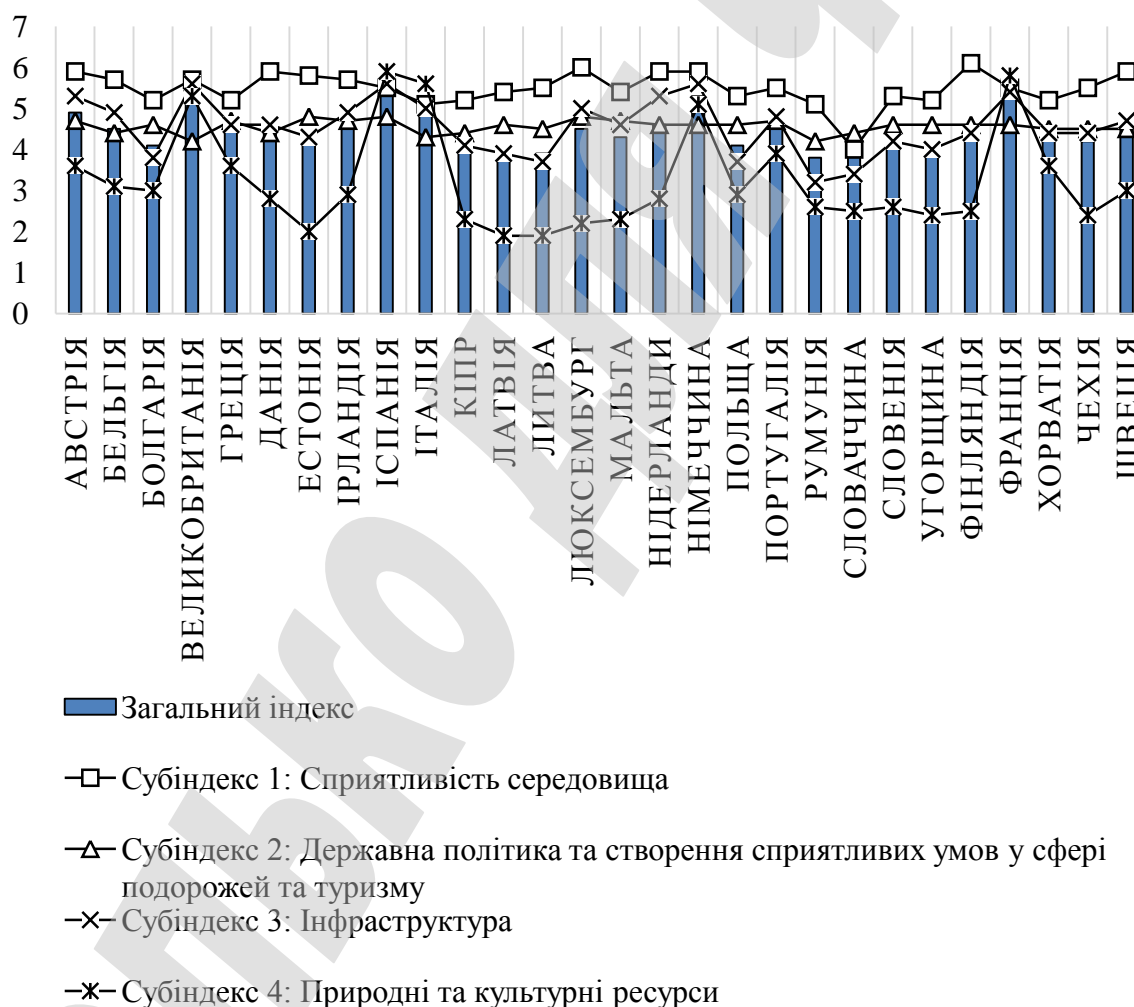

Рис. 1. Взаємозв'язок між Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму та його субіндексами [13]

Як видно з рис. 1, найбільш однотипний характер мають лінії загального індексу конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму та субін-

дексів інфраструктури та природних і культурних ресурсів. Результати кореляційних розрахунків також підтверджують наявність прямого зв'язку між цими компонентами (табл. 1).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між Індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму та його субіндексами

Загальний індекс – Субіндекс 1	0,411007181
Загальний індекс – Субіндекс 2	0,147844926
Загальний індекс – Субіндекс 3	0,930235137
Загальний індекс – Субіндекс 4	0,891655781

Примітка: розраховано автором за [13]

Як видно з даних табл. 1 найбільший вплив на Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму для країн ЄС має:

- інфраструктура та її складові (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,930235137);
- природні та культурні ресурси (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,891655781).

Це стосується сприятливості середовища – його вплив на розвиток туристичної індустрії майже відсутній (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,411007181). Державна політика та її компоненти в умовах розвитку європейського туристичного простору ніяк не впливають на конкурентоспроможність країн у сфері подорожей та туризму (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,147844926).

Так як у дослідженні фігурують декілька країн та є необхідність проведення аналізу за багатьма змінними, було використано ієрархічний кластерний аналіз, який упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи.

Проведення кластерного аналізу дасть можливість розробити типологію країн регіону, згрупувати країни за спільністю ознак. Для аналізу були обрані дані по всім 90 складовим 12 Індексу конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму для 28 країн Європейського Союзу.

Результат кластеризації представлено у вигляді дендрограми на рис. 2.

Вибір оптимальної кількості кластерів визначено на основі аналізу спеціальних функціоналів якості, можливостей змістовної інтерпретації та інших критеріїв. Дослідником було обрано 7 кластерів, на які по принципу подібності доцільно виокремити країни Європейського Союзу за рівнем їх конкурентоспроможності (табл. 2).

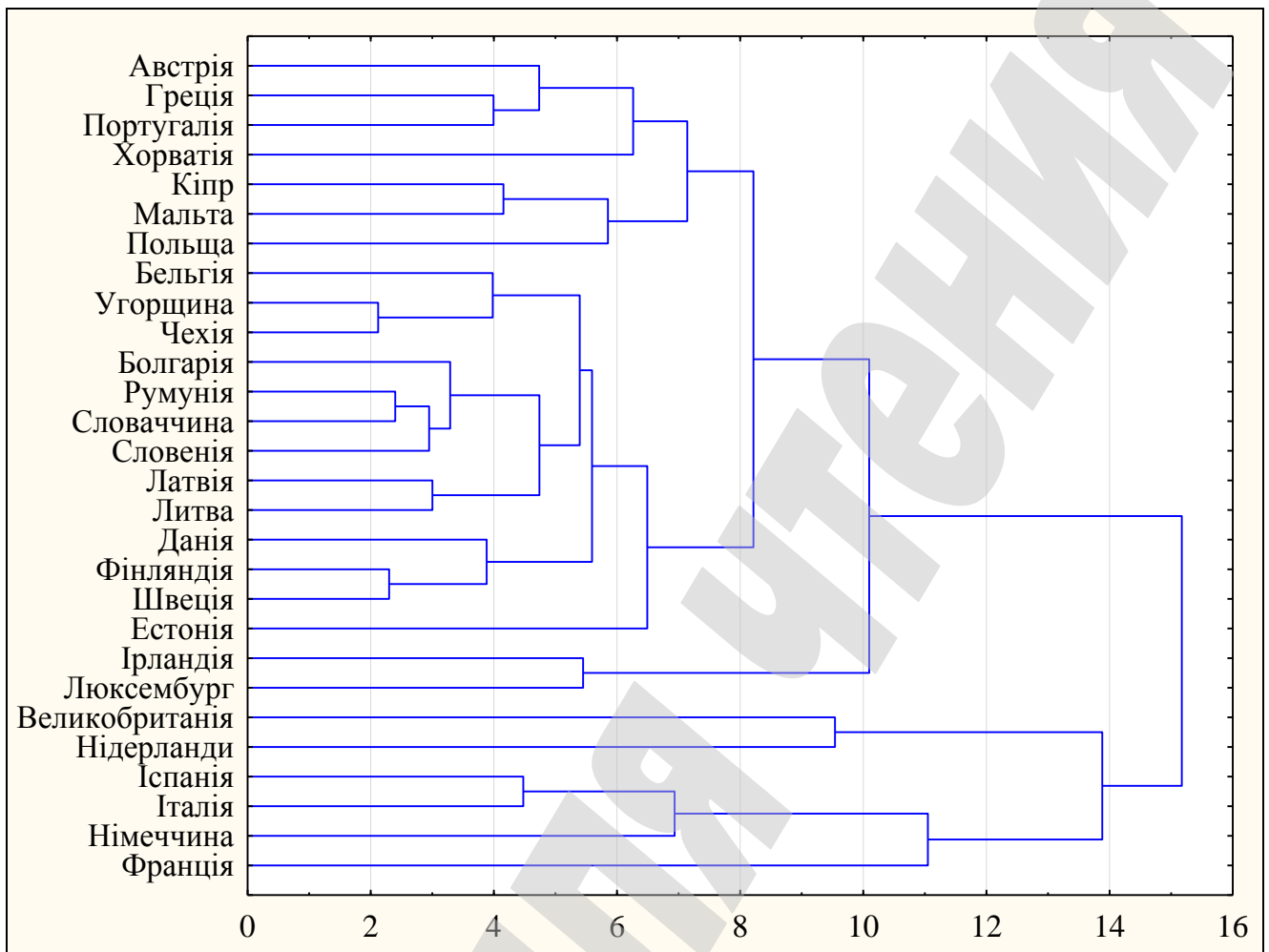

Рис. 2. Дендрограма країн Європейського Союзу за 90 складовими Індексу конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму [13]

Таблиця 2

Склад кластерів, що виділено методом Уорда

Номер кластера	Кількість об'єктів в кластері	Склад кластера
Кластер 1	3	Великобританія, Нідерланди, Франція
Кластер 2	3	Іспанія, Італія, Німеччина
Кластер 3	2	Ірландія, Люксембург
Кластер 4	6	Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція
Кластер 5	2	Кіпр, Мальта
Кластер 6	3	Естонія Латвія, Литва
Кластер 7	9	Бельгія, Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія

Для того, щоб охарактеризувати кожен з виділених кластерів і виявити спільність країн у межах кожного з них, було використано метод *K*-середніх значень в кластерах як найбільш ілюстративний.

Метод *K*-середніх дозволив визначити, що кожен з кластерів має різний рівень розвитку конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму.

На рис. 3 наведено ієрархію кластерів за ступенем розвитку туристичної індустрії.

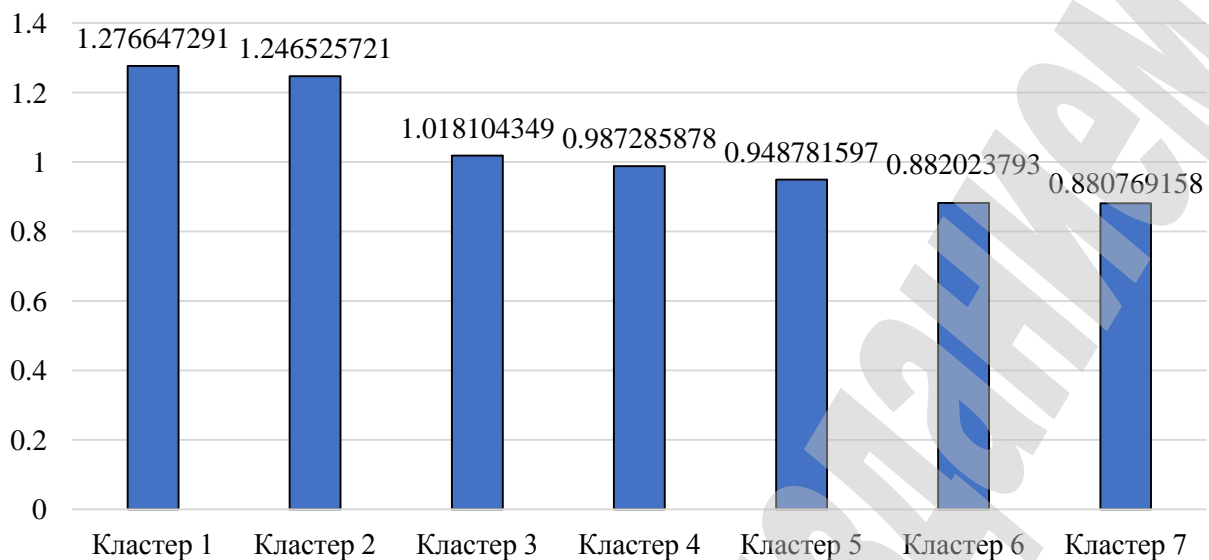

Рис. 3. Ієрархія виокремлених кластерів за рівнем розвитку туристичної індустрії

Як видно з рис. 3, середнє значення дорівнює 1,034305, яке перевищують лише два кластери – 1 та 2. В цілому можна констатувати, що різниця між кластерами 1–2 та 6–7 є незначною. Це дає змогу констатувати про значний ступінь подібності характеристик між країнами, що знаходяться саме в цих кластерах.

Для більшої наочності проаналізуємо середні значення кожного кластера по субіндексам, що дасть змогу більш детально дослідити, які кластери мають переваги у розвитку інфраструктури, наявності ресурсів, сприятливості середовища, тощо.

На рис. 4 наведено розподіл кластерів за середніми значеннями кожного з субіндексів. Таким чином, можна зробити висновок, що за рівнем сприятливості середовища всі кластери, а отже, країни ЄС мають однакові позиції. За рівнем розвитку державної політики та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму кластери також мають майже однакові умови, за виключенням, незначного пріоритету в країнах 1 кластера (Великобританія, Нідерланди, Франція). За рівнем розвитку інфраструктури перевагу мають країни 1–3 кластерів, тобто найбільш розвинути країни ЄС: Великобританія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Італія, Ірландія, Люксембург.

Рис. 4. Графік середніх значень ознак в кластерах, отриманих методом Уорда

Однак, найбільша різноманітність за кластерами притаманна природній складовій розвитку туристичної інфраструктури. Відповідно, до даних рис. 4 найбільше значення цього субіндексу мають країни 2 кластеру – Іспанія, Італія, Німеччина, найменше – країни 3 та 6 кластерів – Ірландія, Люксембург, Кіпр, Мальта, Естонія, Латвія, Литва.

Що стосується ієрархії субіндексів за кожним з кластерів на рис. 5 добре видно, що найбільше значення в процесі сегментації країн ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії має ресурсна складова та відповідно субіндекс «Природні та культурні ресурси».

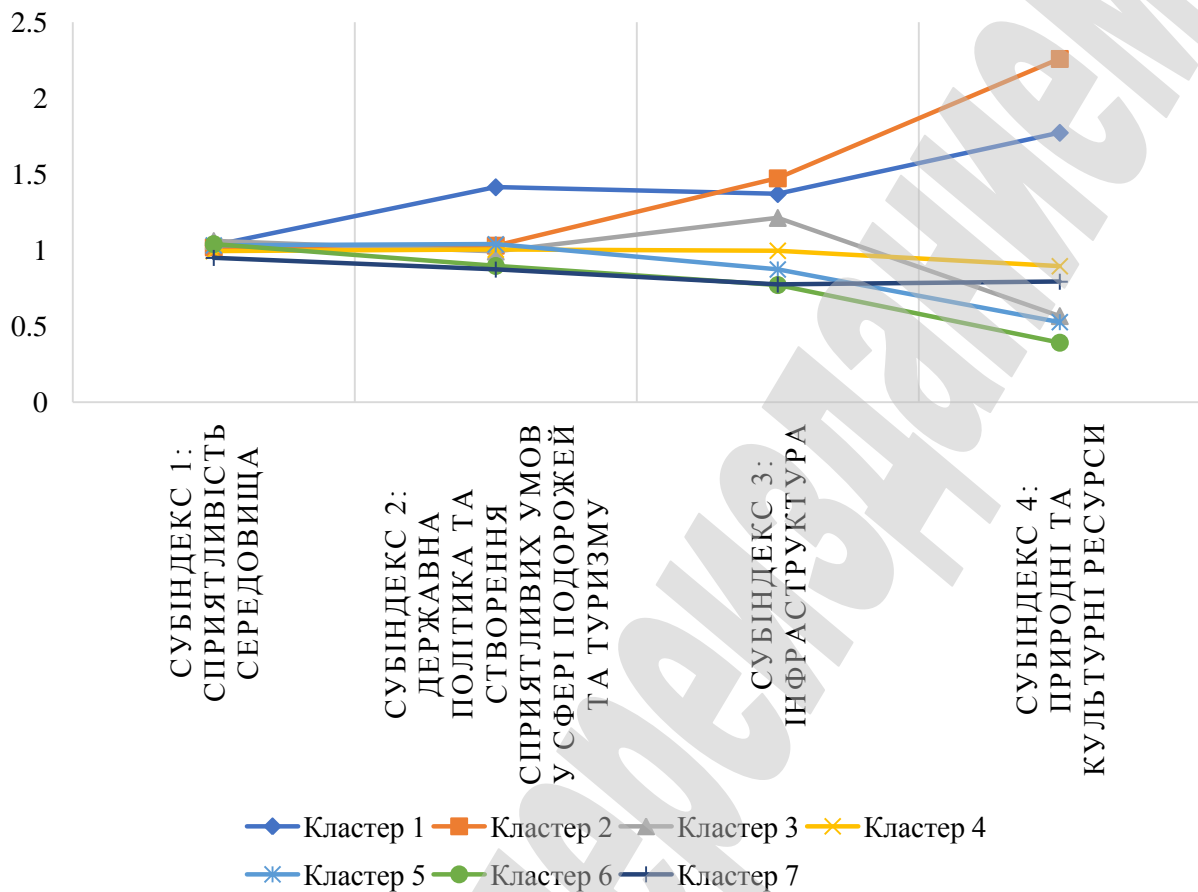

Рис. 5. Графік середніх значень субіндексів, отриманих методом Уорда

Субіндекси «Державна політика та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму» та «Інфраструктура» мають приблизно однакове значення для сегментації країн ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії. Найменше значення в процесі сегментації займає субіндекс сприятливості середовища.

Однак, для формування туристичної політики необхідним є виокремлення факторів впливу на розвиток туристичного продукту.

З цією метою пропонуємо використання факторного аналізу, який є багатовимірним методом дослідження та застосовується для вивчення взаємозв'язків між значеннями змінних. Основні результати факторного аналізу виражаються в факторних навантаженнях, факторних полях, факторних вагах, власних значеннях факторів.

Отже, проведений факторний аналіз дозволив автору визначити фактори на розвиток європейського туристичного простору в контексті виокремлених кластерів та визначити, відсоток впливу кожного субіндексу на країни кластеру. В табл. 3 та рис. 6 наведено дані, згідно яких можна зробити висновок щодо значної вагомості сприятливості середовища для таких країн, як: Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Естонія, Латвія, Литва. Розвиток державної політики та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму особливо важливо для таких країн, як: Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Нідерланди, Франція. Розвиток інфраструктури є вагомим фактором розвитку всіх країн європейського туристичного простору, однак, найбільший

вплив має для таких країн, як: Великобританія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Італія, Німеччина, Кіпр, Мальта. Ресурсна складова розвитку туристичної індустрії найбільш впливає на розвиток туристичної індустрії таких країн, як: Іспанія, Італія, Німеччина, Ірландія, Люксембург.

Таблиця 3

Розподіл кластерів за ступенем впливу субіндексів розвитку туризму та подорожей

Субіндекси	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5	Кластер 6	Кластер 7
Субіндекс 1: Сприятливість середовища	14	18,75	13,5	33	23	34	21
Субіндекс 2: Державна політика та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму	20	6,25	13,5	25	17	6	15
Субіндекс 3: Інфраструктура	33	31,25	33	22	30	20	27
Субіндекс 4: Природні та культурні ресурси	33	43,75	40	20	30	40	37

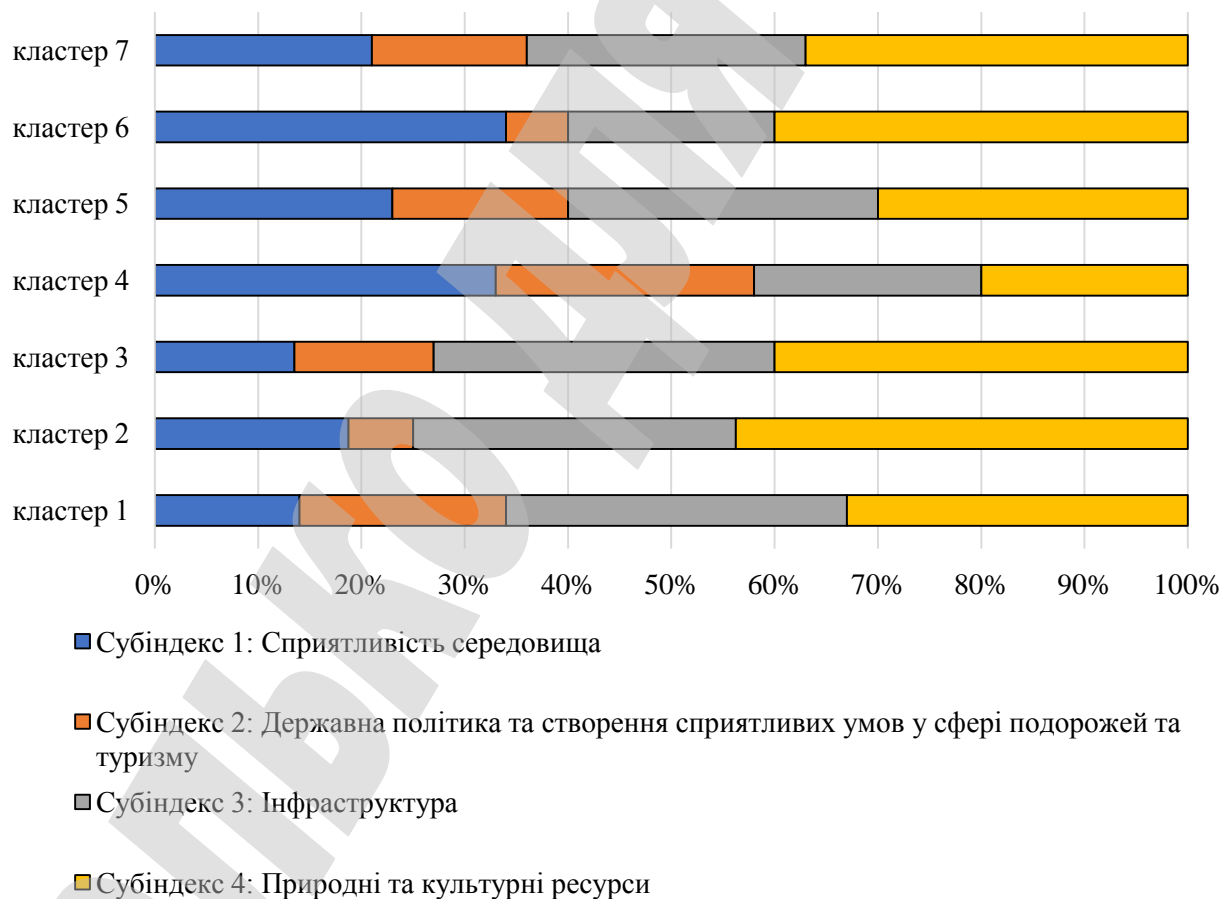

Рис. 6. Пріоритетність розвитку основних складових індустрії подорожей та туризму для всіх кластерів європейського туристичного простору

Таким чином, можемо зробити висновок, що незважаючи на те, що країни європейського туристичного простору мають певні розбіжності. Найбільший вплив на розвиток туристичної індустрії має ресурсна складова, другою за значенням є ступінь розвитку інфраструктури, третє за значенням місце займає загальна сприятливість середовища. Державна політика та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму має лише 15 % впливу (рис. 7).

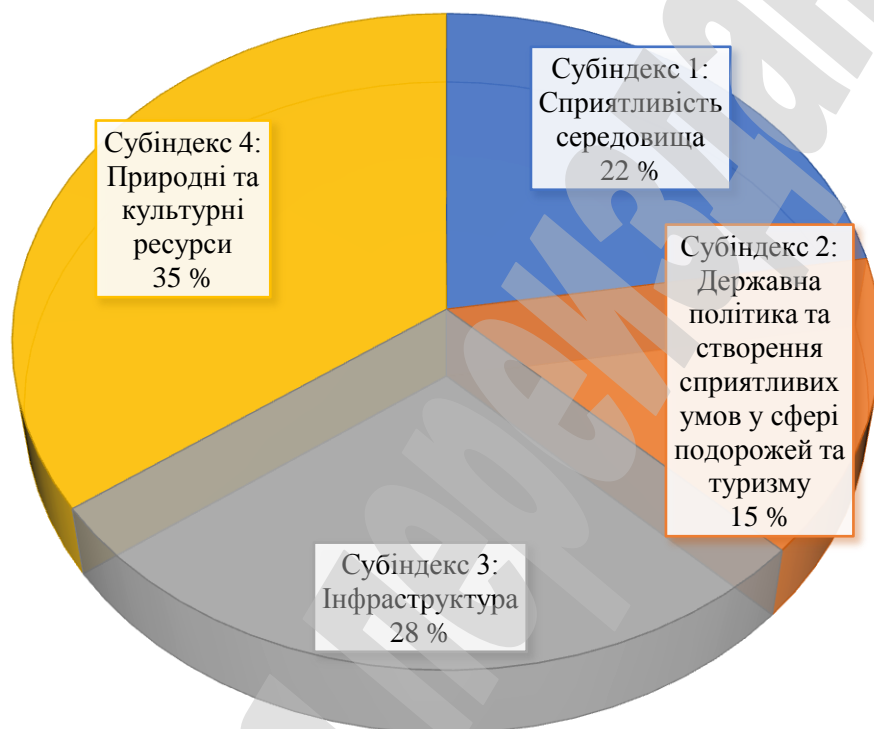

Рис. 7. Пріоритетність розвитку основних складових індустрії подорожей та туризму європейського туристичного простору.

Отже, проведена сегментація європейського туристичного простору дала змогу визначити не тільки групи країн за рівнем розвитку туристичної індустрії, а й виокремити найбільш впливові фактори її розвитку для кожної з груп. Результати сегментації дозволяють розробити відповідну туристичну політику розвитку європейського туристичного простору з урахуванням всіх регіональних особливостей.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. Проведено комплексне багатофакторне дослідження конкурентного туристичного простору країн ЄС, що дало змогу сегментувати країни ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії та виокремити основні фактори її зростання.

Weaknesses. Дослідження проводилось за даними Індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року, що не дає змоги оцінити динаміку змін факторів впливу на розвиток туристичної індустрії ЄС.

Opportunities. Результати дослідження можуть бути використані для сегментації іншого туристичного регіону (наприклад, Американського). Також,

враховуючи інтеграційні спрямування України, цікавим є застосування в умовах України принципів формування туристичної політики деяких країн Європи, наприклад, Польщі.

Threats. Поза межами дослідження залишилися такі важливі індикатори ефективності функціонування туристичної індустрії, як:

- частка туризму в ВВП країни;
- державні витрати на розвиток галузі;
- тощо, що пов'язано з відсутністю цих показників серед складових Індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму.

8. Висновки

1. Проведено сегментацію європейського простору за рівнем розвитку туристичної індустрії за допомогою кластерної моделі та доведено наявність прямого впливу на Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму інфраструктури, туристичних ресурсів та її складових. Виокремлено 7 кластерів країн ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії:

- країни високо рівня розвитку туристичної індустрії:
 - ✓ кластер 1 (Великобританія, Нідерланди, Франція);
 - ✓ кластер 2 (Іспанія, Італія, Німеччина);
- країни середнього рівня розвитку туристичної індустрії:
 - ✓ кластер 3 (Ірландія, Люксембург);
 - ✓ кластер 4 (Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція);
 - ✓ кластер 5 (Кіпр, Мальта);
 - ✓ кластер 6 (Естонія, Латвія, Литва);
 - ✓ кластер 7 (Бельгія, Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія).

Зроблено висновок, що найбільше значення в процесі сегментації країн ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії має ресурсна складова та відповідно субіндекс «Природні та культурні ресурси». Субіндекси «Державна політика та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму» та «Інфраструктура» мають приблизно однакове значення для сегментації країн ЄС за рівнем розвитку туристичної індустрії. Найменше значення в процесі сегментації займає субіндекс сприятливості середовища.

2. Проведено факторний аналіз для визначення вагомих факторів розвитку туристичної індустрії для кожного сегменту (кластеру) для подальшого формування основних аспектів туристичної політики. Зроблено висновок щодо значної вагомості сприятливості середовища для таких країн, як: Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Естонія, Латвія, Литва. Розвиток державної політики та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму особливо важливо для таких країн, як: Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Нідерланди, Франція. Розвиток інфраструктури є вагомим фактором розвитку всіх країн європейського туристичного простору, однак, найбільший вплив має для таких країн, як: Великобританія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Італія, Німеччина, Кіпр, Мальта. Ресурсна складова

розвитку туристичної індустрії найбільш впливає на розвиток туристичної індустрії таких країн, як: Іспанія, Італія, Німеччина, Ірландія, Люксембург.

Література

1. Turystychna polityka zarubizhnykh krain: textbook / ed. by Parfinenko A. Yu. Kharkiv, 2015. 220 p.
2. Geografiya turizma: textbook / ed. by Aleksandrova A. Yu. Moscow, 2016. 592 p.
3. Causevic S., Lynch P. Political (in)stability and its influence on tourism development // Tourism Management. 2013. Vol. 34. P. 145–157. doi: <http://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.04.006>
4. Kokkranikal J., Cronje P., Butler R. Tourism Policy and Destination Marketing in Developing Countries: The Chain of Influence // Tourism Planning & Development. 2011. Vol. 8, Issue 4. P. 359–380. doi: <http://doi.org/10.1080/21568316.2011.603885>
5. Guslev A. Sustainable Tourism Industry in the Context of Globalization // The Advanced Science Journal. 2015. Vol. 2015, Issue 2. P. 23–26. doi: <http://doi.org/10.15550/asj.2015.02.023>
6. Lee T. H. Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development // Tourism Management. 2013. Vol. 34. P. 37–46. doi: <http://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.007>
7. Spencer R. Development Tourism in Cuba: Experiential Learning and Solidarity in the Development Tourism Encounter // Tourism Planning & Development. 2017. Vol. 15, Issue 3. P. 277–292. doi: <http://doi.org/10.1080/21568316.2017.1403371>
8. Markandya A. Economic Instruments for Sustainable Tourism Development // Tourism and Sustainable Economic Development. Boston: Springer, 2000. P. 145–157. doi: http://doi.org/10.1007/978-1-4615-4321-3_7
9. Sedarati P., Santos S., Pintassilgo P. System Dynamics in Tourism Planning and Development // Tourism Planning & Development, 2018. P. 1–25. doi: <http://doi.org/10.1080/21568316.2018.1436586>
10. Khanova O. V. Bahatomirna otsinka vplyvu chynnykiv konkurentospromozhnosti turyzmu (na prykladi krain Yevropeiskoho rehionu) // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm». 2014. Vol. 1086, Issue 2. P. 188–191.
11. Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. URL: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/downloads> (Last accessed: 20.04.2018)